

“HAGEKORSET OVER RADIOEN”:

**Statsradiofonien under besættelsen,
1940-1945**

Af Josef Batikha

I de første efterkrigsår lagde Statsradiofonien store anstrengelser i at retfærdiggøre radioledelsens dispositioner under besættelsen. Centrale aktører i Radiohuset skulle styre statsradioen fri af fortidens skygger og ind i en ny radiofonisk periode. Det kom især til udtryk i de følgende års jubilæumsskrifter og erindringshistorier om radioen, der betonedede alt det der samlede og forbandt nationen.

“**V**¹ har været ude for et haardt Pres, her hvor vi er blevet presset ud mod Yderkanten, er en mørk og bitter Tid afsluttet paa en for os lykkelig Maade.”¹

Med disse ord indledte Radiorådsformanden Julius Bomholt det første møde efter befrielsen med Statsradiofoniens øverste ledelse i Radiohuset på Rosenørns Allé. På mødet var samtlige medlemmer af Radiorådet og Programudvalget samlet, og de kunne nu lægge de fem ulykkelige år bag sig, fejre den frie radio og give sig til at bygge det op, som krigen og besættelsen havde ødelagt.

I tiden efter befrielsen, hvor der blev foretaget mange alvorlige opgør med den nære fortid, undgik Statsradiofonien i det store og hele at måtte stå for skud. Den radiofoniske forhandlingspolitik der blev ført i forhold til den tyske besættelsesmagt havde – på linje med den overordnede samarbejds politik – haft som sit hovedmål at føre statsradioen uskadt gennem krigens og besættelsens faser. Selve Radiohuset samt dets tekniske anlæg rundt om i lan-

det var ubeskadigede, og størstedelen af programmedarbejderne var således klar til at fortsætte arbejdet under de nye og frie forhold.²

I dansk mediehistorie udgør overgangen fra besættelsestid til befrielse en formativ periode. Og i mange situationer var det erfaringerne fra Anden Verdenskrig og besættelsen, der lå bag de mange beslutninger, man traf efter 1945, og det gjaldt selvfølgelig også for radioen, samtidens massemedie. I den rehabilitering og demokratisering af det danske samfund, der fulgte i kølvandet på den politiske, økonomiske og sociale genopbygning, ønskede Statsradiofonien selv at spille en afgørende rolle.

Besættelsestids-erfaringen blev således båret med hos nogle helt centrale personer på radioens område, som i efterkrigstiden skulle styre den danske statsradio fri af fortidens skygger og ind i en ny radiofonisk epoke.

Denne artikels fokus retter sig mod mediernes rolle og betydning i den besættelseshistoriske forskning. Artiklen vil med dette udgangspunkt afdække, hvordan statsradioen har bidraget til at skabe bærende fortællinger om sig selv. Med denne mediehistoriske tilgang anerkendes det, at medieaktører besidder en væsentlig definitionsmagt, og det interessante bliver derfor at undersøge disse aktørers selvopfattelser, deres praksis og interaktion med det politiske liv. Med tyske krav om censur af presse og radio, markerede besættelsen ikke bare demokratiets "pause", men også mediernes.

Den overgangsperiode, der opstod i maj 1945 med censurens bortfald, blev som påpeget af Claus Bryld og Anette Warring, hurtigt udfyldt af medierne, og dermed var de materielle betingelser for masseformidling af fortællingen om, hvad der faktisk var sket under besættelsen til stede. Selve legitimeringskampen begyndte allerede i løbet af 1944, og blev anført af den illegale presse, der havde op mod 240 selvstændige redaktioner, og som i det sidste halve år af besættelsen udsendte 70.000 bladeksemplarer om dagen. I den forbindelse forsøgte det politiske system i stigende grad at identificere sig med den aktive modstand og udglatte modsætningen mellem samarbejds- og modstandspolitik. Ifølge Hans Kirchhoff blev det i befrielsessommeren vitalt for politikerne, men også medierne at tilbageerobre de tabte positioner, og fra politisk hold forsvarede man bevidst ikke samarbejdspolitikken i sin egen ret, men Rigsdagen lancerede i stedet fortællingen om den "legale modstand som et supplement til og dække over, ja, som en forudsætning for og forberedelse til modstandsbevægelsens illegale.", skriver Kirchhoff.³

Som artiklen vil vise, så var hovedparten af de værker, jubilæumsudgivelser, årsberetninger og kronikker som har beskrevet Statsradiofoniens rolle under besættelsen rent faktisk formuleret af de aktører, der selv havde båret et stort medansvar for den måde, forhandlingspolitikken med den tyske besættelsesmagt var blevet forvaltet på.

I værket *Hvad skete med Radioen under Krigen*⁴(1945) oplister forfatterne Ernst Christiansen og Peder Nørgaard autoritativt konstaterende det store antal af sager, hvor tyske krav til udsendelser blev afvist af radioens politiske ledelse. Denne grundfortælling afspejler det konsensus synspunkt, der ifølge Kirchhoff alene fokuserer på alt det, der samlede og forbandt nationen.⁵ Christiansen og Nørgaards formidling repræsenterer tydeligt konsensusfortællingen, idet fortællingens hovedbudskab var, at Radiohuset aldrig kæntrede, men efter bedste evne forsøgte at bevare et nationalt og demokratisk værn over for besættelsesmagtens stigende tryk.

En af radioens vigtigste aktører var Radiorådets formand Julius Bømholt, og i de første efterkrigsår formulerede han tanker om “den farlige radio”, der kort sagt skulle bidrage til programmernes fornyelse, øget engagement hos lytterne og sikringen af det danske demokrati.⁶

Med afsæt i den betydning besættelsestidserfaringen fik for statsradioen i efterkrigstiden, vil artiklen afdække elementerne i den “historieskrivning”, radioen selv producerede efter 1945, og som den kommer til udtryk i de ledende medieaktørers egne (selv)fortællinger. Selvom disse fortællinger stedvist har karakter af en art “mytologiserende” litteratur⁷, peger den på hvordan statsradioen har skabt fortællingen om sig selv i nogle “oprindelses”-fortællinger, der samtidig peger frem i tid mod mere aktuelle opfattelser af mediernes rolle som demokratibevarende eller som demokratiets såkaldte vagthunde.

Den eksisterende besættelseshistoriske forskning har i store træk forbigået statsradioen som emnefelt, og for de fremstillinger der findes, gælder det, at hovedparten kan kategoriseres inden for, hvad John T. Lauridsen betegner som patriotisk litteratur, skrevet i efterkrigstidens første årti⁸ – og for en stor dels vedkommende udgivet af Statsradiofonien selv. Den tilgængelige historiske viden om radioen baserer sig således stadig på en række ældre fremstillinger, der med en ensidig fokusering på sammenholdet og på modstandskampens betydning for Danmarks befrielse, understøtter konsensusfortællingen om, hvad der skete med radioen.

Statsradioen bør således føjes til pressens, ugebladenes, sabotørromanernes, filmenes og de mange modstandserindrings samlede bidrag til at cementere den overvurdering af modstandens politiske betydning, der karakteriserede efterkrigstidens historieskrivning i flere årtier efter besættelsen. En væsentlig tendens i konsensusfremstillingerne er således også benyttelsen af et meget bredt modstandsbegreb, eller relativisering af begrebet fristes man til, hvor alene det at lytte til britiske BBC ofte fremstilles som et patriotisk handling. Ifølge Kirchhoff er der imidlertid vigtigt at skelne mellem modstanden som en holdning og modstanden som en illegal organisation.⁹

“Hagekorset over Radioen” – til forsvar for radioen

Statsradiofonien gjorde meget for at neutralisere og imødegå den formodede kritik, der meget vel kunne tænkes at opstå i løbet af befrielsesperioden og den umiddelbare efterkrigstid. Samarbejdspolitikken betød, at også den danske radio havde været nødsaget til at give indrømmelser og føre en forhandlings- og tilpasningspolitik i forhold til den tyske besættelsesmagt.

Med fast plads i Radiorådet og som formand for landets største lytterforening, *Arbejdernes Radioforbund*, havde Peder Nørgaard været ganske tæt på de forhandlinger og det pres, radioen var blevet udsat for. I kronikken “Hagekorset over Radioen” følte Nørgaard i september 1945 trang til at forklare, hvad der var sket med radioen under besættelsen, og hvorfor Nørgaard selv – og den øvrige radioledelse – havde handlet som de gjorde. Bag Radiohusets mure havde besættelsesmagten taget flere midler i brug, men den lagde ifølge Nørgaard ud med:

“List og Lempe, men da de ingen Vegne kunde naa hermed, kom deres sande Natur frem. De tog deres Tilflugt til Vold og Tvang (...) Radioraad og Embedsmænd var som en Kur i Modstand mod de stadig skærpede tyske Krav. Denne Enighed og dette faste danske Sammenhold har i hvert Fald øvet en forhalende Indflydelse paa Tyskernes Hensigter.”¹⁰

Umiddelbart efter befrielsen følte Statsradiofonien et stærkt behov for at retfærdiggøre ledelsens dispositioner under besættelsen, og modstandssynspunktet træder således tydeligt frem i Nørgaards udlægning. Den danske befolkning havde selvsagt intet kendskab haft til de konkrete forhandlingers forløb og udfald, men den stærke insisteren på at ville forklare offentligheden, hvad der egentlig skete med radioen under krigen, efterlader det overordnede indtryk, at radioen selv har set et indtrængende behov for at korrigere befolkningens opfattelse af den danske radio og skrive sin egen rolle frem. I hvilken udstrækning og hvor stor en andel af befolkningen, der havde misbilliget radioen lader sig ikke besvare, men som denne artikel vil komme ind på, så rettede dele af modstandsbevægelsen i den illegale presse hård kritik mod Statsradiofoniens programvirksomhed og embedsmænd, særligt efter samarbejdspolitikken endelige sammenbrud den 29. august 1943, som førte markante programmæssige ændringer med sig, hvormed den nazistiske propaganda steg stødt i radioens sendeflade.

Peder Nørgaards slår i sin kronik ring om, at radioledelsens embedsmænd havde handlet helt rigtigt, herunder i deres beslutninger om at forblive i stillingerne til den bitre ende:

Den 29. august 1943 blev Radiohuset besat af besættelsesmagten. Radiorådet blev sat ud af funktion og flere medlemmer af råd og Programudvalg blev arresteret. Ved Radiohusets indgang advarede besættelsesmagten radioens ansatte om konsekvenserne ved at begå sabotage. (Frihedsmuseets fotoarkiv)

“Den ubegrænsede Tillid, som alle, der kendte til Radioens Forhold, nærrede til Direktør F.E. Jensen og hans Medarbejdere, blev ingensinde svigtet. De stod paa Urias-Poster, og de mærkede det hver Time paa Dagen.”¹¹

En Gallupmåling fra juni 1948 viste således, at op imod 300.000 danskere ved krigens afslutning havde været organiseret i modstandsbevægelsen. Ifølge målingen var hele 17% af mændene i aldersgruppen mellem 17 og 65 år sågar tilknyttet en modstandsgruppe. Disse tal lå, som Kirchhoff anfører, langt fra virkelighedens verden,¹² men de viser ikke desto mindre, at fortællingen om modstand havde en folkelig forankring.

Formålet med artiklen er ikke blot at dekonstruere konsensusfortællingen, men at tegne besættelsesårenes betydning for Statsradiofonien i efterkrigstiden, og i den forstand er disse defensorater interessante vidnesbyrd om den mediemæssige og journalistiske selvforståelse, der eksisterede i Radiohuset i overgangen fra besættelsestid til efterkrigstid.

På samme tid må det heller ikke undervurderes, at flere af radioens ledende aktører havde været første vidner til hvorledes Det tredje Rige betragtede radiomediet som et virksomt led i den nazistiske ensretningspolitik og propaganda, og at besættelsesmagten allerede fra den 9. april fik adgang til og sidenhen den fuldstændige kontrol med radioens udsendelser.

I den forbindelse gav Nørsgaard i en tale til *Arbejdernes Radioforbund* den 16. maj 1945 afløb for det ubehag han havde oplevet som medlem af Radiorådet gennem besættelsesårene:

“Et Særkende for den tyske Nazisme har været en aldeles overdreven Tro paa Propagandaens Paavirkningsevne. Saa sent som i Marts 1943 raabte en af Hitlers danske Disciple, at hvis de blot nogle faa Dage fik Adgang til Radioen, vilde det danske Folk hurtigt være vundet for Nazismen. (...) Resultatet blev ikke mere Nazisme, men en voksende Afsky for alt, hvad der havde med Nazisme at gøre.”¹³

Som orienteringspunkt for radioen selv og som præsentation af radioledelsens opfattelse af besættelsestiden, forsøger Nørgaard at skabe sammenhæng i de forudgående års begivenheder for de mange socialdemokratiske medlemmer af *Arbejdernes Radioforbund*.

Som Bryld og Warring påpeger, var de første efterkrigsår karakteriseret ved konstante politiske legitimeringsforsøg. De mange flerbindsværker, som fx Vilhelm la Cours *Danmark under besættelsen* (1946), repræsenterede med et nationalt harmoniserende og uproblematiserende blik på besættelsen konsensuspunktet i historieskrivningen.¹⁴

Radioens passive modstand under besættelsen, 1940-43

For statsradioen og de mange lyttere var den første direkte virkning af den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940, at forbindelsen til Kalundborgsenderen blev afbrudt lidt før kl. 8. Kort tid efter blev den tyske bekendtgørelse om besættelsen oplæst i radioen.¹⁵

Den tyske presseattaché havde allerede om formiddagen oplistet eksplicitte krav til pressen og radioen om, at kommenteringen af alle efterretninger måtte ske på en sådan måde, der ikke kunne skade de tyske militære interesser, og at pressen og radioen – selvom de fik hver sit særegne forhold til besættelsesmagten – også måtte se det som deres hovedopgave at virke beroligende på befolkningen. Mens pressen kun havde kontakt med danske myndigheder, dvs. udenrigsministeriets pressebureau, havde Statsradiofonien ikke blot en militær, men også en civil censor siddende i Radiohuset, hvor der desuden var etableret fast daglig aflytning af programmerne med henblik på ikke kun militær censur, men sidenhen også politisk censur.¹⁶

En væsentlig årsag til det stærkere tyske greb om radioen var at dens udsendelser blev aflyttet i udlandet, mange efterretninger ville i givet fald ad den vej kunne nå andre nationer. Men for tyskerne var radiomediet et alt for vigtigt medie til påvirkning af den offentlige opinion til, at man kunne undlade at fremme egne interesser: danskerne skulle “vendes” til at se med sympati på den store nabo mod syd.¹⁷

Hovedpersonerne i bestræbelserne for at gennemføre de tyske krav, og der-

med nazificering af den danske radio, var de to radioattachéer, dr. Haverbeck og Ernst A. Lohmann, og ifølge alle de værker – og fortællinger – der blev skrevet umiddelbart efter besættelsen, var det navnlig radiodirektør F. E. Jensen, der bar hovedbyrden i kampen mod radioens nazificering. Det var radiodirektøren, som førte forhandlingerne fra dansk side, og på regelmæssige, daglige møder drøftedes de ønsker om ændringer af de planlagte programmer, der fremsattes fra tysk side, herunder hvilke manuskripter, tyskerne krævede at få til gennemlæsning.¹⁸

Og det fremgår tydeligt af de værker, jubilæumsskrifter og taler, der fra radioens side blev skrevet efter besættelsen, at F.E. Jensen i den daglige drift og mødet med skiftende tyske radiokommissærer havde båret tunge byrder. På Statsradiofoniens 25-årsjubilæum i 1950 skrev redaktørerne i radioens jubilæumsudgivelse *Statsradiofonien 1925-1950* sådan om direktørens rolle i de svære besættelsesår:

“Den beundring, der i disse linier kommer til orde overfor direktør *F. E. Jensen*, deltes og deles af alle, som i disse år på nært hold havde lejlighed til at se hans indsats til gavn for dansk åndsfrihed (...) Naturligvis fremkaldte *F. E. Jensens* faste holdning vrede hos tyskerne, men den aftvang dem også respekt.”¹⁹

I løbet af sensommeren 1940 forsøgte tyskerne at få fjernet radiodirektøren. I samarbejde med det tyske riges befuldmægtigede Renthe-Fink forsøgte radioattachéen at isolere F. E. Jensen ved at forhandle direkte med statsradioens forskellige afdelingschefer, herunder Jens Rosenkjær der var chef for foredragsafdelingen. Den tyske fremgangsmåde blev kort efter meddelt direktøren og Julius Bomholt, Radiorådets formand, og de forelagde således sagen for statsminister Stauning. Udenrigsministeriet gjorde det herefter klart for besættelsesmagten, at alle henvendelser måtte rettes til og gå gennem radiodirektøren.²⁰ Der var ifølge jubilæumsskriftet ingen sprækker i radioens sammenhold, og radioen blev angiveligt bakket op af både udenrigsministeriet og statsministeren.

Den danske reaktion var givetvis et udtryk for, at radio-ledelsen og ikke mindst embedsstanden utvivlsomt anså den tyske fremgangsmåde for særdeles farlig, fordi den på direkte vis truede selve radioens demokratiske organisation og opbygning.

Ifølge statsradioens egen fortælling bestræbte man sig i de første besættelsesår på at skærme sig så meget for den tyske indflydelse som det var praktisk muligt. Det var selvsagt indlysende, at tyskerne kunne gennemføre deres krav med magt, uanset radioens dispositioner, men i denne fase af besættelsen øn-

skede tyskerne at opretholde Danmark som et mønsterprotektorat, alt imens de tyske hære fortsatte deres militære stormløb mod andre stater i Europa, og derfor blev radioen – endnu – ikke holdt i et alt for fast greb.

Der gik efter den 9. april en skillelinje gennem radioens programmer, mellem den nationale danske og den mere eller mindre tyskinspirerede del. Ifølge Christiansen og Nørgaard i *Hvad skete med Radioen under Krigen* (1945) var det tilsyneladende fra radioledelsens side en bevidst og konsekvent gennemført politik, at der skulle skabes en betydelig modvægt mod den tyske indflydelse ved en stærk betoning af det nationale danske, det demokratiske og kulturelle stof over for de danske lyttere.²¹

Få måneder efter besættelsen fandt den tyske radioattaché, at der var for lidt om Tyskland og tyske forhold i dansk radio. Der var nu brug for, at den danske befolkning fik mere information via foredrag, musikudsendelser og reportager fra Tyskland. Med udgangspunkt i den officielle samarbejds politik kunne statsradioen ikke forhindre disse såkaldte “forståelses-udsendelser”, men den kunne – i hvert fald indtil august 1943 – fortsat bibeholde en vis kontrol med disse programmets konkrete indhold, og dermed håndtere at den tyske propaganda ikke blev for åbenlys.²²

Fra tysk side blev der lagt megen vægt på at radioen bragte reportager fra Tyskland. Og det blev derfor besluttet at sende reportagechef Aksel Dahlerup, der var en af de mest respekterede radioreportere på den tid, af sted til Tyskland i fire omgange mellem 1940-41. Disse “forståelses-reportager” var vanskelige for Dahlerup, idet udsendelserne i mindst muligt omfang skulle anses som udtryk for tysk diktat. Af Dahlerups reportager var det ifølge Christiansen og Nørgaard navnlig udsendelsen fra Rigsbrudeskolen i Schwanenwerder, der var det mest vellykkede eksempel på passiv dansk modstand over for det stigende tyske pres:

“Titusinder af danske Lyttere vil endnu huske Reportagen (...) og dog var den saa ypperlig tilrettelagt, saa ingen Dansker kunde lade være at le.”²³

På baggrund af sin disputats *Radiomontagen og dens rødder* (2006) føjer mediehistorikeren Ib Poulsen ny vigtig viden til historieskrivningen om statsradioen under besættelsen. Poulsen foretager således en indholdsanalyse af Dahlerups udsendelse for at spore, hvad det mere præcist er Dahlerup får sagt mellem linjerne. Der er op til flere eksempler på ironiske indslag i udsendelsen, viser Poulsen, men i udsendelsens afslutning fortæller den interviewede Reichfrauenführung frau Anna Hein om det egentlige formål med rigsbrudeskolerne:

Efter sabotageaktionen mod Forum den 25. august 1943 samlede københavnere sig foran Radiobuset på Rosenørns Allé. I de sidste måneder af besættelsen var der forlydender om, at besættelsesmagten havde udlagt miner omkring radiobygningerne. (Frihedsmuseets fotoarkiv)

“For at danne samlivet mellem mand og kvinde så godt som muligt (p) lærer vi dem at få forståelsen for alle spørgsmål (p) angående mændenes gerning og de interesser som en mands liv udfyldes af. Dertil er det ja nødvendigt at de unge piger lærer (p) at læse aviserne og få en interesse med hensyn til politik og verdensanskuelse (p) og give dem et højere syn på selve livet.”²⁴

Der kan næppe herske tvivl om, at Dahlerup ønskede at understrege rigsbrudskolernes politisk-ideologiske funktion, og Poulsen har således også blik for, at Dahlerups udsendelser i senere fremstillinger er blevet fremhævet og opskrevet, fordi de angiveligt fik danskerne til “at le”, og dermed bidrog til at latterliggøre den tyske værnemagt. Poulsen finder trods de usædvanlige forhold med pressecensur ikke nogen dokumentation for i de samtidige kilder, at der skulle have været en så kraftig reaktion hos de danske lyttere, som udsendelsen i senere fremstillinger er blevet gjort til genstand for.²⁵

Af radioledelsen egne fremstillinger og jubilæumsskrifter fremgår det, at der udover “forståelses-udsendelserne” også var andre typer af tyskinspirerede programindslag i tiden 1940 til 1943 i Statsradiofoniens programmer, udsendelserne skyldtes direkte krav fra tysk side, herunder transmissioner af førrertaler, udenrigspolitiske orienteringer, antikommunistiske foredrag, frontberetninger og juleudsendelser til Frikorps Danmark.²⁶

Dette område har som nævnt indledningsvist været forsømt i både dansk mediehistorie og besættelsestidsforskning, og der mangler fortsat systematiske undersøgelser – også flere på indholdsmæssigt niveau – af radioens rolle under besættelsen.

For statsradioen forholdt det sig uvægerligt sådan, i takt med krigens og de storpolitiske begivenheder, at jo mere modstand tyskerne mødte under deres militære felttog, desto større krav blev der stillet om mere grovkornede propagandistiske virkemidler. De første års “forståelses-udsendelser” blev gradvist afløst af tysk indgriben i programmernes udformning med et begrænset handle- og manøvrerum for F.E. Jensen og resten af radioledelsen.

Et andet vigtigt led i den tyske politik over for statsradioen bestod i at holde bestemte persongrupper væk fra udsendelserne, nemlig jøderne og kommunisterne, sidstnævnte især efter Tysklands angreb på Sovjetunionen i sommeren 1941. De tyske krav om fjernelse af bestemte personer fra programfladen og pludselige aflysninger af udsendelser, erstattet af udsendelser med grammofonmusik, blev også taget ganske alvorligt af radioledelsen, der frygtede at lytterne hurtigt ville lægge mærke til forandringerne i radioen.²⁷

Det var netop på denne baggrund, foranlediget af radioorganisationens bekymring for at miste troværdighed hos lytterne, at de forskellige lytterorganisationer i oktober 1940 valgte at slå sig sammen og oprette *Danske Lytteres*

Fællesforbund. Ifølge Radioloven (1926) var det lytterforeningernes opgave at udpege seks medlemmer til Radiorådet og inden for rådet og dets udvalg at medvirke til bl.a. udformning af programmerne, og de største lytterorganisationer omfattede: *Arbejdernes Radioforbund*, *Kristelig Lytterforening* og *Jydsk Lytterforening*.²⁸

Betydningen af lytterforeningerne og disses forhold til radioens ledelse har ikke tidligere været behandlet i den historiske forskning.

For radioledelsen udgjorde lytterrepræsentanterne uden tvivl et vigtigt bindeled i forhold til lytterne og dermed befolkningen. For det første kunne ledelsen få en fornemmelse af, hvad der rørte sig i befolkningen, og for det andet, i en situation hvor radioens forhold ikke kunne omtales på normal vis, kunne radioledelsen orientere befolkningen om, hvad der skete inden for Radiohusets murer.

I de tidligste fremstillinger fra 1945-46 er der flere eksempler på, at *Danske Lytters Fællesforbunds* udpeges som omdrejningspunktet for konsensuslinjen og det organiserede sammenhold på tværs af de lytterforeninger, der før besættelsen bestod i konfliktforhold. I *Hvad skete med Radioen under Krigen* (1945) blev *Danske Lytters Fællesforbunds* på ingen måde undervurderet:

“(...) man søgte at staa sammen om det, der var fælles. At det var rigtigt, at denne sammenslutning blev dannet, har vist sig ved mange Lejligheder gennem Krigsaarene, og den vil sikkert ogsaa efter Krigen kunne gavne Lytterne og Radiofonien.”²⁹

Radioledelsen orienterede – ifølge deres egen udlægning – lytterforeningens nøglerepræsentanter om det stadigt stigende anspændte forhold til den tyske radioattaché. Nok havde der tidligere, inden besættelsen, været betydelige knaster i forholdet mellem især *Arbejdernes Radioforbund* og *Kristelig Lytterforening*, men nu var det enigheden og sammenholdet der gjaldt. Peder Nørgaard forklarede i sit bidrag fra 1951, til *Kristelig Lytterforenings 25-års jubilæumsudgivelse*, “den kulde, der var mellem vore organisationer i adskillige år. Fra ingen af siderne var der blidhed i ordvalget. Der var ivrigt kapløb om at blive den største lytterorganisation.”³⁰

I 1951 fejrede *Arbejdernes Radioforbund* også 25-års jubilæum, og i deres udgivelse “25 års virke for en folkets radio” er det ganske tydeligt, at radioens politiske ledelse, herunder både Bomholt og F.E. Jensen, betragtede Fællesforbundets betydning inden for rammerne af den konsensus- og modstandsfortælling, de bedyrede efter befrielsen, nemlig at den nationale og demokratiske linje blev beskyttet og i vid udstrækning opretholdt for dansk radios vedkommende under besættelsen:

“Men på lukkede møder gennemførtes hele krigsperioden en omfattende og meget grundig informationsvirksomhed om radioprogrammerne og om kampen mod forsøgene på at nazificere og ensrette radioen. I radiatoråd og programudvalg virkede vort forbunds repræsentanter sammen med andre gode kræfter på for det første at gøre radio-programmerne så frisindede og danske som muligt og for det andet så lidet tysk- og naziprægede.”³¹

I *Kristelig Lytterforenings* jubilæumsskrift sømmer Nørgaard grundfortællingen fast, således at synspunktet om sammenhold bliver det retningsgivende for fortællingen om *Danske Lytters Fællesforbund* i perioden frem til den 29. august 1943:

“Da tyskerne besatte vort land i 1940 og i nazistisk ånd forsøgte at sætte deres præg på vor radio, var Kristelig Lytterforening helt på linje med de øvrige lytterorganisationer (...)”³²

“Et Bronzehoved af Hitler” – radioen under nazistisk kontrol, 1943-45

“Advarsel: Enhver, der i Radiohuset begaar Sabotage ved at beskadige tekniske Installationer eller misbruge sin Adgang til Mikrofonen, vil blive stillet for en tysk krigsret. 29/8-43.”³³

For statsradioen blev den 29. august en afgørende og skelsættende dato, ligesom for det øvrige Danmark hvor regering og rigsdag ophørte med at fungere. Blandt de danskere der blev arresteret natten til den 29., var også en del medlemmer af Radioråd og Programudvalg, mens endnu andre blev forment adgang til Radiohuset. Den nyudnævnte radioattaché Ernst Lohmann dekretede, at alle radioens afdelinger fik den ovenfor-citerede advarsel til opklæbning, ud over dén der allerede hang ved Radiohusets indgang. Radioens embedsmænd, herunder direktør F.E. Jensen, fik ordre om at blive i deres stillinger, og straf efter militærlovene ville således ramme dem, der forsøgte at udøve modstand eller sabotage over for den radio, der nu var under streng nazistisk kontrol. På Lohmanns kontor blev der ifølge Niels Grunnet, chefredaktøren på Pressens Radioavis, sågar opstillet “Et Bronzehoved af Hitler”.³⁴

Ifølge radioledelsen havde tyskerne allerede fra besættelsens første tid stået uvillige og givetvis uforstående over for radioens demokratiske myndigheder, og benyttede derfor samarbejdspolitikens sammenbrud, som anledningen til at skille sig helt af med dem. Ernst Christiansen, der havde plads i Radio-

rådet, skrev i 1950, at rådet i den resterende del af besættelsen dog fungerede i det skjulte ved uofficielle møder, uden for rækkevidde af tysk kontrol, og at kontakten mellem rådsmedlemmer og embedsstand således blev opretholdt. På disse "illegale" rådsmøder var der ifølge Christiansens beretning enighed om at opfordre og give radioens embedsmænd opbakning til at blive på deres poster i Radiohuset. Den eksisterende historiske forskning har ikke afdækket, om der fandtes et reelt illegalt Radioråd.

Det er i denne sammenhæng nærliggende at rejse spørgsmålet, om radioens embedsmænd valgte rigtigt i august 1943 ved at forblive i deres stillinger i Radiohuset. Det vil være helt uden for denne artikels ramme at beskæftige sig mere indgående med denne problemstilling, men det står endog meget klart ved en gennemgang af statsradioens og de ledende aktøres egne beretninger efter 1945, at den umiddelbare eftertid mente de havde handlet ubetinget rigtigt ved at blive, for derved at føre radioen videre helt til befrielsen. Grundfortællingen bliver i høj grad farvet af det, Kirchhoff betegner som et heltepos,³⁵ hvorved radioledelsen i sin egen fortælling nærmest førte sig ligeså dristigt og farligt frem som Frihedsrådet gjorde det.

Den kompromittering, der uundgåeligt havde ramt Statsradiofonien i 1943 bekymrede ifølge radioledelsen fremstilling *Hvad skete med Radioen under Krigen* på ingen måde de almindelige danske lyttere:

"For de danske Radiolyttere kunde der heller ikke være Tvivl om Situationen. Ganske vist havde man ikke nøjagtig Viden, om hvad der var sket i Radiohuset omkring den 29. August, men efter Radioraadets Opfordring udsendes Meddelelse herom gennem Lytterorganisationerne og politiske og andre Organisationer. Iøvrigt fortalte Radioprogrammerne tydeligt nok, at der var sket et Systemskifte i den danske Radiofoni. Den ene mere blakkede Figur end den anden fik Adgang til Mikrofonen."³⁶

Nok kunne radioens politiske inderkreds forsvare deres dispositioner, selvom forløbet med en mere enerådende besættelsesmagt vanskeliggjorde den hidtidige praksis. Man skal lede længe efter modfortællinger, men enkelte (og senere) erindringer rækker dog en smule ved den overordnede fortælling om national enhed og modstand.

I sine erindringer fra 1968 lægger Aksel Dahlerup således afstand til den linje, radioen fulgte ved at forhandle med den tyske besættelsesmagt. Ifølge Dahlerup blev radioens hovedbestræbelse til slut at holde Statsradiofonien i live til man nåede den afslutning på krigen, alle ventede på, men i forhold til lytterne havde radioens anseelse dog lidt alvorlig skade, slutter Dahlerup:

“Kunne vi, der var i Statsradiofoniens ledelse under besættelsen blot sige i dag uden forbehold: *Vi vildledte ingen*. Men det kan vi ikke. Vi ønskede absolut at undgå det – men vi vildledte dog. Og trøstede os med, at lytterne dog nok kunne skelne mellem tyskernes stof og vores. Hvordan skulle folk dog det?”³⁷

Dahlerups erindringer er givetvis udtryk for en journalistisk efterrationalisering, som fx reportagerne fra de tyske rigsbrudeskoler. Ib Poulsens vurdering, at den svage kritik Dahlerups udsendelser formulerede gennem distancen, slet ikke kunne stå mål med den løgnagtighed og de forbrydelser som Det tredje Rige repræsenterede, blev sidenhen også et omdrejningspunkt for Dahlerup selv.³⁸

En anden modfortælling tilhørte Svend Carstensen, der var redaktør på Pressens Radioavis. I sin bog fra 1945 *Syv Aar i Søgelyset* beretter journalisten om sit kendskab til hovedlinjerne i den danske radiofonis trange kår fra 1940 til 1945, men med fokus på Pressens Radioavis, der blev redigeret af repræsentanter fra dagspressen, men udsendt af Statsradiofonien. Om den stadig nedadgående linje fra august 1943 og videre frem for dansk radio, blev radioavisen ifølge Carstensen ramt særlig hårdt af den stigende tyske kontrol. Og da kravet om oplæsning af de såkaldte Kommentarer blev indført, var det for Carstensen ubegribeligt, at radioens medarbejdere ikke på dette tidspunkt – i øvrigt som han selv – ikke nægtede at lade sig bruge:

“Det var forstemmende at høre gode danske Journalister et helt Aar igen optræde i tysk Propagandas Lakajtjeneste (...) det var efter min Mening en Ulykke, at de gamle Oplæsere, som Folk dog i nogen Grad troede paa, forblev i Stillingerne og lagde Stemmer til.”³⁹

I det samlede billede repræsenterer Carstensen ikke desto mindre det samme modstandssynspunkt, som radioledelsen. Ifølge Bryld og Warring falder grundfortællingens sammenhæng ikke bare fra hinanden, selvom der kan findes eksempler på modstridende udsagn, fordi grundfortællingen netop kan rumme det modstridende.⁴⁰

Det blev således til stadighed vanskeligere at drive den danske statsradio. Radioledelsen problemer i forhold til den stærke tyske ensretning var én ting, men fortykning af radioen tog også fart, idet et stigende antal danske medvirkende ikke længere ønskede at figurere på programmerne – og slet ikke sammen med tyskernes danske sympatisører, som nu oftere fandt vejen til mikrofonen. Allerede fra november 1943 udsendtes fra illegale kredse en skrivelse til en række kunstnere, der skarpt advaredes mod fortsat at medvirke ved udsendelser.⁴¹

Baggrunden herfor var tyskerne forstærkning af den anti-semitiske politik. Ifølge Christiansen og Nørgaard gik besættelsesmagten endda så vidt, at:

“En Gestapo-Officer, der var særlig »Jødeekspert«, indfandt sig en af de første Dage under det nye System for dels at bistaa ved Gennemgang af Programmerne og dels for at faa fjernet de af Personalet, der var af jødisk Afstamning.”

Og den 30. september kunne rådsformand Bomholt videregive den foruroligende advarsel, han havde fået fra de socialdemokratiske ledere Hans Hedtoft og H.C. Hansen, til radiodirektøren, om nært forestående jødeforfølgelser, og det lykkedes ifølge *Hvad skete med Radioen under Krigen*:

“I Tide at faa de enkelte, det drejede sig om af Funktionærer i Radiohuset, udenfor de nazistiske Barbarers Rækkevidde.”⁴²

Hvad der ikke tidligere har været kendt, er, at de tyske kontrollanter kraftigt indskærpede over for F.E. Jensen og de resterende embedsmænd i radioen, at de danske jøders flugt til Sverige i efteråret 1943 ikke måtte omtales i nogle af statsradioens udsendelser. Senere blev indskærpelsen udvidet til, at alle der rejste til og forblev i Sverige, herunder dem der havde trodset besættelsesmagten på den ene eller den anden måde, skulle censureres bort fra radioen. I 1944 meddelte F.E. Jensen efter ordre fra Lohmann til radioens journalistiske medarbejdere, at det ville “kunne skabe Vanskeligheder”, såfremt “de til Sverige flygtede bringes i Udsendelserne”, og som eksempel nævntes en sang skrevet af manuskriptforfatter og filminstruktør Peer Guldbrandsen, der til stor irritation for tyskerne var blevet bragt som en del af et underholdningsprogram.⁴³

Fortællingen om nærmest lige store dele tysk pres og modstand fra radioens side, præger statsradioens fremstilling af, hvad der skete. Baggrunden for at radiodirektør F.E. Jensen den 17. januar 1944 indgav en protestskrivelse til Lohmann, var, at de såkaldte “uneutraler” radioforedrag, dvs. de mest grovkornede tyske propaganda-udsendelser, steg i antal. Ifølge Christiansen og Nørgaard henstillede radiodirektøren i sin protest, at:

“(…) Udsendelser af denne Karakter enten ophører eller i hvert Fald forsynes med en saadan Kildeangivelse, at det klart fremgaar, at det ikke drejer sig om Udsendelser, der er iværksat af Den danske Statsradiofoni, og for hvilke Statsradiofoniens Embedsmænd har Ansvar.”⁴⁴

Anmodningen blev dog afvist af radiokommissæren. Ifølge radiodirektørens samtidige referater, der ligger til grund for Boisen Schmidts undersøgelse, blev modstandssynspunktet nu endnu stærkere. Nogle dage senere gjorde Lohmann nemlig situationen endnu vanskeligere for radioledelsen og den øvrige medarbejderstab. Der blev således stillet krav om at få udleveret en fortegnelse over de programforslag, som hver enkelt afdeling havde afslået efter den 29. august, med angivelse af både foredragsholder og grund til afslaget. Radiodirektør F.E. Jensen henvendte sig straks til undervisningsministeriet, og vurderede, at ministeriet burde give radioens embedsmænd tilladelse til at fratænde deres stillinger, fordi det var en udbredt betragtning i befolkningen, at radioens ledelse stadig havde et ansvar for de udsendelser, der blev bragt.⁴⁵

F.E. Jensens henvendelse var med stor sandsynlighed udtryk for det dobbeltpres, radioen i løbet af 1944 oplevede som stigende. Den ene pres var det tyske, som stillede nye og forstærkede krav til Statsradiofonien om rene propagandaudsendelser. Modgangen på de militære fronter, og frygt for en allieret landgang i Vesteuropa, øgede Det tredje Riges behov for at skrue op for propagandavolumen.

Arbejdernes Radioforbunds repræsentant i Radiorådet, Ernst Christiansen, foran Radiohuset med frihedskæmpere umiddelbart efter befrielsen i 1945. (Foto: Alfred Müller)

Og når F.E. Jensen henviste til befolkningen, var det med stor sandsynlighed udtryk for det andet pres, nemlig den ændrede stemning blandt lytterne og i befolkningen af statsradioen. Historikeren J. Boisen Schmidt dokumenterer i sin undersøgelse, at F.E. Jensen var en flittig læser af den illegale presse, og at radiodirektøren herigennem fik en klar fornemmelse af den stigende skepsis, der givetvis fandtes hos store dele af befolkningen.

I det lys forsøgte F.E. Jensen samtidig at identificere sig med modstandsbevægelsen og det Frihedsråd, der i løbet af sommeren 1944 var ved at udvikle sig til en politisk magtfaktor. Efter folkestrejken var det således ikke bare de toneangivende politikere, men også statsradioen, der påbegyndte den tilnærmelse til Frihedsrådet, som i foråret 1945 førte til enighed om udrensningsslove og befrielsesregering.⁴⁶

Schmidt kommer i nogen udstrækning til at overbetone den 29. august 1943 som det egentlige brud, der både markerede radioledelsens og det nationale sammenhold med en øget modstandslinje over for besættelsesmagtens forskellige anslag.

I *Den tavse Dansker*, et af de illegale blade, viser Schmidt fx, at der blev bragt en stærk appel til danske skuespillere, skribenter, foredragsholdere og musikere om at holde sig fra statsradioens mikrofoner, og i det lys afspejlede F.E. Jensens henvendelse til undervisningsministeriet, at radioen var opmærksom på de positioner, der fandtes i modstandsbevægelsen.⁴⁷

Ved at føre denne kampagne håbede den illegale presse givetvis at et stigende antal medarbejdere ville trække sig helt fra radioen, og derved gøre Statsradiofoniens udsendelser så åbenlyst tyskprægede for lytterne, at ingen i sidste ende ville høre på dem.

Hvad lytterne tænkte, i det omfang de overhovedet lyttede til statsradioen, kan forskningen næppe få et fyldestgørende billede af, men antallet af tyske udsendelser steg drastisk i løbet af 1944, og Lohmann ekspederede i hurtig rækkefølge foredrag, transmissioner fra Schalburg-korpset, tyske oplæsninger samt koncerter.⁴⁸

Der var imidlertid også en anden væsentlig årsag til, at den illegale presse samt Frihedsrådet kort efter revurderede deres opfattelse af radioens politiske ledelse, og nu anså det for afgørende nødvendigt at både ledelsen og de almindelige programmedarbejdere blev på deres poster i Radiohuset.

Ifølge journalisten Svend Carstensens erindringer fra Radiohuset, så var man fra Frihedsrådets side temmelig betænkelig ved én samlet tilbagetræden af radioens embedsstand og journalistiske medarbejdere. Dette ville enten føre til en fuldstændig tysk overtagelse af hele radiofonien, hvilket radioen også selv anså for at være det mest sandsynlige scenarie. Hvad Statsradiofonien nok havde et begrænset kendskab til var, at tyskerne også kunne udnytte en

situation, hvor radioens embedsmænd trådte tilbage til en større, systematisk konfiskering af samtlige radioapparater i Danmark. Der var alt andet lige endnu større ængstelse for det sidste i Frihedsrådets optik. Derfor blev der ifølge Carstensen i sidste halvdel af 1944 nu lagt pres på både den samlede radioledelse og enkelte journalistiske aktører med henstillinger om at forblive i Radiohuset. Den nationale konsensushistorie med fokus på radioens og journalisternes anknytninger til og rolle i modstandskampen træder her frem:⁴⁹

“En saadan Henstilling modtog ogsaa den, der skriver disse Linier (...) For deres Fornøjelses Skyld har ingen ordentlige Mennesker i disse sidste Aar arbejdet hverken i Radio eller Presse i Danmark. Man bedriver nu engang ikke aandelig Prostitution, med mindre der foreligger en direkte Nødvendighed.”⁵⁰

Der kan næppe herske tvivl om, at statsradioens ledelse fuldt ud delte modstandsbevægelsens frygt for det anslag mod den danske befolkning ved konfiskation af samtlige husholdningers radioapparater, som den tyske besættelsesmagt i givet fald kunne udføre, såfremt radioledelsen satte sin vilje igennem og valgte at træde af.

Som nævnt kan det ikke verificeres, om denne viden nåede helt til radiodirektør F.E. Jensens skrivebord. Men meget taler dog for, at radiodirektøren gennem det illegale Radioråd, med kontakter til de forskellige lytterforeninger, alligevel blev orienteret af Frihedsrådet, og i sidste instans har denne orientering formentlig været udslagsgivende for, at radiodirektøren og radioens øvrige embedsmænd valgte at blive i deres stillinger, selvom det var ubehageligt.

Koblet til radioledelsens overvejelser og tanker om at gå af, med potentiel og overhængende risiko for konfiskation af danskernes radioapparater, var, at de derved ville forhindre befolkningen i at høre navnlig engelsk og svensk radio, herunder de særlige danske udsendelser. Dermed risikerede radioledelsen at kappe det vigtige bindeled mellem danskerne og den frie verden over. Den 16. maj, lige efter befrielsen, holdt Peder Nørgaard en tale for Programudvalgets medlemmer, hvori han understregede at ledelsen og lytterforeningernes repræsentanter havde sat stor pris på de udenlandske radiofoniers danske udsendelser:

“De Udsendelser, som paa vort eget Sprog er kommet til os fra Amerika, fra England og Sverige, har i væsentlig Grad talt til os med den Tone, der er vor. Her fik vi Kendsgerninger, hvor Tyskerne søgte at proppe os med Propaganda. Her strømmede der os en Kultur i Møde, som vi var paa Bølge-

længde med (...) Disse Udsendelser blev ofte vore lange mørke Afteners Lyspunkter, og deres Betydning i Retning af at holde vort Mod oppe og styrke vor Modstandsvilje maa vurderes meget højt.⁵¹

Den svenske Radiotjänst blev lige efter den 9. april den daglige nyhedskilde for danske lyttere. Det neutrale Sverige lagde derfor megen vægt på en korrekt nyhedstjeneste, og i Danmark kunne lytterne gennem den svensk radio få de nyheder, som den stigende tyske kontrol og censur hindrede den danske radio i at udsende.

Udsendelserne fra BBC i London var på sin vis lige så betydningsfulde for Danmark. Allerede i løbet af foråret 1941 blev der sendt en 15 minutters dansk udsendelse, og senere blev sendetiden yderligere udvidet. Udsendelserne fra London omfattede dels nyhedstjenesten, og dels de vigtige kommentarer til situationen i Danmark. I Danmarks Radios jubilæumsskrift *40 år – Radio og TV i Danmarks Radio* fremhæves den konservativt orienterede John Christmas Møllers radiotale⁵² fra BBC i september 1942, den tale hvori han opfordrede den danske befolkning til at fortsætte den modstandskamp og sabotage, der var begyndt at tage fart i løbet af sommeren.

Det kan synes selektivt, at jubilæumsskriftet slet ikke nævner den tale, som statsminister Vilhelm Buhl nogle dage forinden havde leveret i dansk radio til den danske befolkning med en stærk appel om at stoppe sabotagen, men det karakteristiske for en stor del af Danmarks Radios jubilæumsskrifter, der beskriver besættelsestiden, er bestræbelsen på at skabe en sammenhæng i de forudgående begivenheder overfor befolkningen med særligt fokus på alle de begivenheder, forløb og beslutninger som på forskellig vis var med til at stikke en kæp i hjulet på den tyske besættelsesmagt.

I denne litteraturs fortælling om modstand indgik også eksemplerne på den absolutte modstand, herunder de særlige meddelelser fra London med "hilsener" til forskellige navne, dvs. koder til den danske modstandsbevægelse. For at hindre aflytning etablerede tyskerne en række støjsendere, men ifølge jubilæumsudgivelsen hindrede det dog ikke aflytning, hverken for de almindelige udsendelser, der "bidrog til at holde humøret oppe hos danske lyttere", eller for kodemeddelelserne, der medvirkede til gennemførelse af de forskellige sabotageaktioner rundt om i landet.⁵³

Et større landsdækkende tiltag fra den tyske besættelsesmagt side, ved konfiskation af radioapparater, var utvivlsomt også en betydelig faktor, der foruroligede modstandsbevægelsen, som i sidste ende kunne føre til færre sabotageaktioner, hvis radioapparaternes antal svandt ind. Kommunikationen med London var altafgørende, og selvom det ikke kan dokumenteres i denne sammenhæng, har Frihedsrådet med en overvejende stor sandsynlighed fore-

lagt deres bekymringer til deres kontakter i det illegale Radioråd, som derigennem nåede frem til radiodirektør F.E. Jensen og resten af radioens embedsstand.

Af Peder Nørgaards embedspapirer fra de første dage efter befrielsen fremgår det i denne forbindelse, at han i egenskab af at have været medlem af det illegale Radioråd, havde et godt kendskab til og ikke mindst fuld forståelse for det pres radioens ledelse var udsat for.

Nørgaards papirer løfter også sløret for, at han efter besættelsens ophør bestemt ikke bekymrede sig det mindste på radioledelsens og de andre medarbejders vegne. Der var med andre ord ingen udsigt til, at dele af modstandsbevægelsen havde planlagt nogen som helst repressalier over for Statsradiofonis ledende aktører, snarere tværtimod: dansk radio havde handlet i overensstemmelse med de danske interesser, – også modstandsbevægelsens – og forsøgte under hele besættelsen at gøre radioens udsendelser så danske, som det var muligt. Sammenfattende fortsætter Nørgaard:

“Vore Embedsmænd i Radioen har været paa en Udsat Post. Alle forstaaer vi, at de helst vilde have forladt Radiohuset og dermed den tunge og ofte ydmygende Gerning, der var blevet deres Lod. Men danske Interesser krævede, at de holdt ud. Det bøjede de sig for. De vidste ogsaa, at de ikke vilde blive ladt i Stikken.”⁵⁴

Den tyske radiokommissær Lohmann nærrede i løbet af sommeren 1944 stigende frygt for, at den folkestrejke der var brudt ud i København med oprørs-lignende tilstande også skulle få konsekvenser for og ramme den danske radio. Bekymringen for, at der blandt radioens personale var medlemmer af modstandsbevægelsen, og at disse kunne påtænkes at udføre sabotage i Radiohuset foranledigede Lohmann til at udstationere politi i Radiohusets forhal. Samtlige afdelinger, kontorer, orkestre og kor fik gennem F.E. Jensen ordre om, at dette politi ville:

“(…) efterse alt, hvad der medbringes af Pakker, Tasker og lign. Enhver bedes ved Ankomsten medvirke til, at den givne Ordre kan gennemføres saa gnidningsløst som muligt.”⁵⁵

Og den 19. september blev Statsradiofonien underlagt det totale nazistiske diktatur, og de begrænsede muligheder radioen havde haft i forhold til at tjene danske interesser, blev endeligt udtømt.

Det var da sirenerne om formiddagen varslede luftalarm, at hele det danske politi blev sat ud af spillet og store dele af korpset sat i tyske koncentrations-

lejre. Tyskerne foretog ved samme lejlighed alvorlige indgreb i radioens virksomhed. Radiohuset blev i løbet af dagen besat af SS-folk, der med SS-Berichter Bjørn Bjørnsson i spidsen tog magten, mens størstedelen af Lohmanns stab forlod Radiohuset. Radiodirektør F.E. Jensen fik SS' meddelelse om, at alle skulle passe deres sædvanlige arbejde, og at strejke ville blive straffet efter de tyske krigslove.⁵⁶

Fra det første radiorådsmøde efter kapitulationen, den 7. maj 1945. Siddende som nr. 2 og 3 fra venstre: radiorådsformand Julius Bombholt og generaldirektør F.E. Jensen. (Foto: Alfred Müller)

På dét tidspunkt havde hele redaktionen og kontorpersonalet ved Pressens Radioavis allerede besluttet at forlade Radiohuset, inden SS overtog styringen, og chefredaktør Niels Grunnet var tidligere flygtet til Sverige. Besættelsesmagten måtte nu selv videreføre radioavisen, men den måtte undvære de stemmer, de danske lyttere kendte. I Niels Grunnets egen erindring *Den danske Radio* (1945) udtrykker han fuld tilfredshed med den beslutning redak-

tionen tog i hans fravær, trods den omstændighed at det forværrede situationen for Statsradiofonien. Pressens Radioavis var ophørt med at eksistere, og den tyske radioavis' udsendelser var ifølge Grunnet endnu et dystert udtryk for en:

“(...) fortsat Krænkelse af al Velanstændighed, og som ved sit Indhold og sin Tone kun bidrog til at øge Befolkningens Forbitrelse og Had til de tyske Undertrykkere.”⁵⁷

Statsradiofoniens almindelige danske programmer udgjorde nu meget lidt af den samlede programflade, bortset fra oplæsning af korte meddelelser og afspilning af dansk, men også tysk grammofonmusik. Frihedsrådet ønskede efter SS' besættelse af Radiohuset at begrænse den danske medvirken i radioens programmer mest muligt. De danske indslag kunne ifølge Frihedsrådet især svække modstandsånden på landet, hvor man i mindre grad end i de større byer kunne mærke det skærpede forhold mellem besættelsesmagten og den danske befolkning. Dog står det ikke helt klart, om Frihedsrådet havde en klar linje over for statsradioen. Schmidt finder, at Frihedsrådet nok havde bremsede de mest ekstreme dele af modstandsbevægelsen, som fx truede de danskere der fortsat medvirkede i radioens udsendelser, men i Frihedsrådet stod Børge Houmann, der var den kommunistiske repræsentant i rådet, for den skarpe kurs, der ønskede statsradioen helt overtaget af tyskerne, mens Frode Jakobsen – medstifteren af rådet – var fortaler for en mildere og mere kompromissøgende kurs.⁵⁸

Forbindelsen mellem radioledelsen, dvs. hovedsageligt F.E. Jensen, og Frihedsrådet er fortsat uopdyrket land i den ellers veludforskede besættelsestidsforskning. Og som antydet tidligere, taler meget for, at lytterforeningens repræsentanter i det illegale Radioråd havde et ganske godt kendskab til de forskellige synspunkter, der fandtes inden for modstandsbevægelsen. Ifølge *Arbejdernes Radioforbund* var der blandt de forskellige lytterforeningers tilidsmænd sågar 250 aktive medlemmer af modstandsbevægelsen.⁵⁹

Den øvrige radioledelse blev formentlig gennem rådets formand Julius Bomholt orienteret om de synspunkter, der fandtes inden for modstandsbevægelsen i relation til statsradioen. Schmidt finder i F.E. Jensens notater delvis dokumentation for, at direktøren tidligst havde kontakt til Frihedsrådet ved udgangen af september 1944.

I løbet af den efterfølgende måneds tid forhandlede radiodirektøren – via Radiorådets medlemmer – sig frem til en lidt klarere linje fra Frihedsrådets side. Denne fuldstændige indskrænkning af kredsen af medvirkende danskere i radioens programmer blev opblødt en smule, og statsradioen kunne nu an-

vende arbejdsløse kunstnere, foruden skuespillere og sangere ved Det kgl. Teater, radioens egne musikere samt medlemmer af Det kgl. Kapel, selvom det under alle omstændigheder var svært at overtale disse til at medvirke. Den pragmatiske linje var kort sagt den, at radioarbejdet kun burde udføres af dem, der trængte mest til indtægterne, og uden danske optrædende var der selvsagt ingen dansk radio.⁶⁰

Det illegale *Information* så sig dog nødsaget til at bringe Frihedsrådets meddelelse fra slutningen af oktober for dermed at pacificere visse dele af modstandsbevægelsen, som fortsat skabte en del utryghed omkring radioen og ikke mindst for de, der fortsat medvirkede i udsendelser:

“Efter Frihedsraadets Opfattelse er danske Kunstneres Uvilje mod at lade sig bruge af den tyske Propaganda tilstrækkeligt tydeligt tilkendegivet, og da ingen Dansker fornuftigvis kan have noget imod, at Radiofonien fortsætter paa samme nødtørftige Vis som de seneste Maaneder, maa den Slags misforstaaede Demonstrationer ophøre.”⁶¹

Ifølge *Hvad skete med Radioen under Krigen*, var det især de tyske SS-programmer, der gav radioen et umiskendeligt tysk-orienteret præg, og da de stammede fra SS, var det ikke blot vanskeligt, men umuligt for radiodirektøren og det resterende personale i Radiohuset at øve nogen som helst indflydelse på dem. Ikke desto mindre slår modstandssynspunktet igennem i radioens selvfortælling:

“Statsradiofoniens Speakere nægtede med fuld Føje at avertere S.S.-Udsendelserne, og Direktøren sørgede for, at Nægtelsen kunde gennemføres.”⁶²

I statsradioens egen udlægning var udsendelserne i de sidste måneder inden befrielsen uden betydning. Lytterne havde efterhånden tabt interessen for de danske udsendelser, men til gengæld var interessen stødt stigende for de udenlandske radiofoniens udsendelser, ikke mindst fordi langt hovedparten af den danske befolkning gennem disse blev klar over, at Nazi-Tysklands militære herredømme gradvist var ved at synke i grus. Indførelsen af elektricitetsrestriktioner i de første måneder af 1945 bevirkede, at statsradioens udsendelser blev reduceret kraftigt, fra 14 timer dagligt til blot 4. Og de sidste restriktioner betød, at lytterne kun havde strøm til omtrent én times daglig lytning. I denne fase var samarbejdet mellem modstandsbevægelsen og de udenlandske radiofonier blevet så gode, forklares det i *Hvad skete med Radioen under Krigen*, at der blev:

“Udsendt regulære Reportager fra Sabotageaktioner i Danmark, optaget af illegale danske Radiogrupper. Navnlig vil huskes Reportagen fra Bombningen af Always' Værksteder.”⁶³

Radiodirektør F.E. Jensen fremstilles endda som en aktiv aktør i modstandsarbejdet, idet pladerne til flere af de illegale reportager stammede fra Radiohuset:

“Direktør F.E. Jensen gik personlig med Pladerne fra Radiohuset over til ARAKO's Forretning paa den anden Side af Gaden, hvor Forretningsfører Axel B. Petersen sørgede for, at de kom videre til de rette Folk.”⁶⁴

For at være forberedt på det værste, som omfattede tysk sprængning af selve Radiohuset eller sendestationerne, nedsatte det illegale Radioråd et særligt udvalg, der skulle organisere forbindelsen med hæren og modstandsbevægelsen til beskyttelse af Radiohuset og radiosenderne. Ifølge *Hvad skete med Radioen under Krigen* modtog udvalget fra den socialdemokratiske finansminister H.C. Hansen vigtige – og dystre – oplysninger om de tyske foranstaltninger, og disse indbefattede mineudlægning omkring radiobygningerne. Der var tidligere blevet dannet en illegal ventegruppe i radioens tekniske afdeling, der havde forbindelse med andre militærgrupper uden for Radiohuset. Ifølge Schmidts undersøgelser blev der således skjult revolvere i radioens ventilationsanlæg, og i slutningen af 1944 havde denne gruppe fået kendskab til tyskernes direkte telefonledninger fra Radiohuset til bl.a. Dagmarhus (besættelsesmagtens hovedsæde) og Shell-huset (Gestapos hovedkvarter).

Foruden disse initiativer, der blev endelig planlagt i løbet af forårsmånederne med henblik på at beskytte Radiohuset og de tilknyttede installationer rundt om landet, indgik statsradioen også en aftale med den svenske radio om særlige udsendelser på dansk via de svenske stationer, der skulle sikre at befolkningen fortsat kunne holdes orienteret om udviklingens gang.⁶⁵

Den 4. maj kl. 20.35 kunne den danske speaker Johannes G. Sørensen over BBC fortælle de danske lyttere, at de resterende tyske hærstyrker havde overgivet sig til feltmarskal Bernard Montgomery. Det tredje Rige var besejret. Danmark og den danske radio var dermed atter fri. Den 5. maj kl. 7.45 afleverede radiokommissær Lohmann nøglerne til Radiohuset til F.E. Jensen, og efterfølgende blev huset besat af modstandsbevægelsen.⁶⁶

Radioen i befrielsens tegn – en sammenfatning

Statsradiofoniens store befrielsesprogram, der skulle markere Danmarks frihed

blev åbnet af Julius Bomholt i en tale lørdag den 5. maj kl. 8, radioens første frie udsendelse siden den 9. april 1940:

“Danmark kalder igen ud over Verden for at vidne om de ukuelige Kræfter i vort Folk (...) I denne Time ringer alle Danmarks Kirkeklokker Freden og Friheden ind over vort Land. I denne Stund mindes vi de mange, vi har mistet i vor Kamp for Ære, Ret og Menneskelighed, vore Faldne og Dræbte (...) Den store Dag er kommet. Tyranniet er brudt. Danmarks Radio er atter fri.”⁶⁷

Radiodirektør F.E. Jensen holdt den næste tale, der naturligt nok havde afsæt i den lange række af forhandlinger med besættelsesmagtens forskellige repræsentanter om radioens programvirksomhed, forhandlinger der i det lange løb havde tynget radiodirektøren:

“Det er en mærkelig Følelse at staa over for en Mikrofon, hvorigennem der atter kan tales, uden at Manuskriptet har været forelagt for Tyskerne, men det er en dejlig og befriende Følelse.”⁶⁸

Alle Statsradiofoniens afdelinger havde i samarbejde planlagt det særlige befrielsesprogram, hvor der medvirkede kor, orkestre og flere af landets bedste kunstnere, men hovedudsendelsen på befrielsesdagen var “Danmark frit” og her blev der bragt taler af kong Christian X, statsminister Vilhelm Buhl og prof. Mogens Fog, der repræsenterede modstandsbevægelsen.⁶⁹

Desværre er det kun et fåtal af disse udsendelser, der er bevaret, men der kan ikke herske megen tvivl om, at alle programmerne stod i befrielsens tegn. Men samtidig gjorde Statsradiofonien allerede på dette tidspunkt sit for at sammensætte et program, der tydeliggjorde forskellen på før og nu over for de danske lyttere, der nu vendte tilbage til den danske radio. Statsradioen spillede sammen med pressen en stor rolle i præsentationen af den besættelsestidsopfattelse, der understregede alt det der samlede og forbandt nationen. Det var fortællingen om forskellen på før og nu: på den radio, der før var underlagt nazistisk diktat, og som radioledelsen havde forsøgt at dæmme op for, og på den statsradio som i befrielsens øjeblik kunne sætte sig fri af den slidsomme forhandlingspolitik med besættelsesmagten og nu frit disponere over hele programvirksomheden og sendefloden.

Fra den 9.april 1940 måtte statsradioen gøre, hvad den kunne for at leve op til regeringens samarbejdspolitik med besættelsesmagten. Statsradiofoniens politiske og driftsmæssige ledelse måtte fra første dag acceptere, at besættelsesmagtens repræsentanter tvang sig plads i Radiohusets domicil på Rosenørns Allé.

Radioen forsøgte med direktør F.E. Jensen i spidsen, men bakket op af Radiorådets repræsentanter, at skærme sig for den tyske indflydelse i de første år. I statsradioens fortælling udgjorde modvægten de såkaldte “forståelsesudsendelser”, de typer af udsendelser som betonedede det nationale danske og kulturelle stof.

For radioens ledelse og de journalistiske medarbejdere blev handlerummet gradvist mindre og mulighederne for at opveje de voksende tyske propagandaindslag langt vanskeligere at gennemføre. Samarbejdspolitikken gjorde, at radioens ledelse rent faktisk kunne styre Statsradiofonien sikkert gennem krigen. Og netop derfor, i en situation hvor radioledelsens aktører fortsat var de ansvarshavende for udsendelserne, har bekymringen frem til samarbejdspolitikens ophør i 1943 været, om de tyskinspirerede udsendelser – trods bestræbelser på at realisere et billede af det modsatte – alligevel fik overvægt.

Et særligt omdrejningspunkt i statsradioens konsensusfortælling var modstandssynspunktet. Synspunktet lader sig meget tidligt datere til oktober 1940 med oprettelsen af *Danske Lytteres Fællesforbund*. Materialiseringen af denne fælles lytterforening satte for det første radioledelsens bekymring for, om statsradioen var ved at tabe troværdighed hos lytterne i bero, og for det andet var radioen nu i stand til at vise besættelsesmagten en stærkere og mere enig front. I radioens selvfortælling nedtones det kraftigt, at det definerende for også statsradioen i de første besættelsesår var den samarbejds- og forhandlingspolitik, som stats- og udenrigsminister Scavenius formulerede, og som sikrede en fastholdelse af så meget selvbestemmelse som muligt.

Fortællingen justerer således på kronologien og besættelsestidens faser.⁷⁰ Modstandssynspunktet og starten på det illegale arbejde rykkes belejligt frem, og lader ingen tvivl om, at der fandtes en vilje til modstand fra første besættelsesdag i Radiohuset.

Fortællingen synes samtidig at overbetone den 29. august 1943, som repræsentant for et brud radioen nærmest havde forberedt sig og ventet på. Radiorådet blev nemlig dagen efter til det “illegale” råd, der benyttede sig af de demokratiske kanaler til de forskellige grupper rundt om i landet, som lytterforeningerne netop var repræsentanter for. Alt imens presset steg kraftigt på statsradioen, og jøder og kommunister blev forment adgang til mikrofonen, etableredes der indirekte kontakt via det illegale råd til den modstandsbevægelse som voksede sig stærkere, og sidenhen også til Frihedsrådet.

Fortællingen om statsradioen er således på linje med de halvofticielle flerbindsværker, der blev udgivet i de første efterkrigsår. Det karakteristiske for disse værker er ifølge Bryld og Warring det nationalt harmoniserende og uproblematiserende.⁷¹

Presset på radioen steg stødt i løbet af 1943-44. Den hårdere modstand, som Det tredje Rige mødte på de militære slagmarker, forstærkede grebet og brugen af den danske radio udi rendyrket propaganda.

Samtidig rejste dele af modstandsbevægelsen stærkere kritiske røster i forhold til den radio, de anså for at være stort set nazificeret. I denne sammenhæng tyder meget på, at det illegale Radioråd var det helt afgørende bindeled mellem Frihedsrådet og radioens embedsstand, da denne var på vippen til at forlade deres stillinger i Radiohuset. Forlydender om, at besættelsesmagten ledte efter et påskud til en større konfiskation af de danske lytteres radioapparater, foranledigede F.E. Jensen og de resterende medarbejdere til en patriotisk handling, idet de valgte at forblive i Radiohuset til den bitre ende.

I den umiddelbare efterkrigstid var det Julius Bomholt, Peder Nørgaard, Ernst Christiansen og F.E. Jensen, de toneangivende og ansvarshavende aktører for radioen i alle besættelsesårene, som først og fremmest var optagede af at tone rent flag. Men deres fortællinger om hvad der skete med statsradioen, som denne artikel baserer sig på, pegede samtidig frem i tid, mod en periode hvor det danske folkestyre skulle rehabiliteres, og i dén proces ønskede statsradioen at blive en betydningsbærende samfundsinstitution, at blive det danske demokratis vogter.

Noter

1. Danmarks Radio (DR), Radiorådets Programudvalg, Mødereferater (1925-1987), "mødereferat, den 9. maj 1945", pk. 7, Rigsarkivet.
2. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s. 306-311
3. John T. Lauridsen, *Samarbejde og modstand. Danmark under den tyske besættelse 1940-45. En bibliografi*, (Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag, 2002), s. 19; Claus Bryld og Anette Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997*, (Roskilde Universitetsforlag, 1998), s. 78-82; Hans Kirchhoff, *Samarbejde og modstand under besættelsen. En Politisk historie*, (Odense Universitetsforlag, 2002), s. 11.
4. Ernst Christianen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945).
5. H. Kirchhoff, *Samarbejde og modstand under besættelsen. En Politisk historie*, (Odense Universitetsforlag, 2002), s. 12-13.
6. Josef Batikha, "An American Voice on the Air: Mediated US Public Diplomacy in Danish State Broadcasting, 1945-1953", *Historical Journal of Film, Radio and Television*, Vol. 39, 2019, p.4-7.
7. C. Bryld og A. Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997*, (Roskilde Universitetsforlag, 1998), s. 62-64.
8. J. T. Lauridsen, *Samarbejde og modstand. Danmark under den tyske besættelse 1940-45. En bibliografi*, (Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag, 2002), s. 15-16. Af de 20 fremstillinger, der er oplyst i Lauridsens bibliografi, (3.20. Legale masse-

- medier. Radio. Aviser. Blade, s.249-254), er det kun 5 af dem, der er udgivet efter 1960: J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965); Ernst Christiansen, *40 år. Radio og TV. Danmarks Radio, 1926-1965*, (Gyldendal, 1965); Roar Skovmand, (red.) DR50, (København: Danmarks Radio, 1975); Tage Bild: In getarnter Weise – det dansk-tyske radiosamarbejde, i Lars Møller og Annette Wiborg, *Dengang under besættelsen – ubekvemme historier om en splittet nation*, (Københavns Bogforlag, 1985), s.147-154; Ib Poulsen, *Radiomontagen og dens rødder. Et studie i den danske radiomontage med vægt på dens radiofoniske genreforudsætninger*, (Forlaget Samfundslitteratur, 2006). Føjes til kan: Palle Roslyng-Jensen, "Nationale meningsfællesskaber: Danskernes reception af radionyheder om krig og krigsbegivenheder under 2. verdenskrig", *Historisk Tidsskrift*, Vol. 112, No. 1, 2012, s. 62-89.
9. H. Kirchhoff, *Samarbejde og modstand under besættelsen. En Politisk historie*, (Odense Universitetsforlag, 2002), s. 24-25; H. Kirchhoff, *At handle med ondskaben. Samarbejdspolitikken under besættelsen*, (Gyldendal, 2015), s. 154-156.
10. Peder Nørgaard, "Hagekorset over Radioen", *Social-Demokraten*, 30. september 1945
11. Peder Nørgaard, "Hagekorset over Radioen", *Social-Demokraten*, 30. september 1945
12. H. Kirchhoff, *Samarbejde og modstand under besættelsen. En Politisk historie*, (Odense Universitetsforlag, 2002), s. 11-12.
13. Peder Nørgaard, Radiorådsformand, 1954-1967. Taler vedr. radiofoniforhold (1927-1971), Pakke 21-23, Rigsarkivet.
14. C. Bryld og A. Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997*, (Roskilde Universitetsforlag, 1998), s.87-89.
15. Ernst Christiansen, *40 år. Radio og TV. Danmarks Radio, 1926-1965*, (Gyldendal, 1965), s.35-36
16. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.33-35. Et i denne sammenhæng betydeligt pressehistorisk værk vedrørende besættelsesårene er L. Bindsløv Frederiksen, *Pressen under besættelsen. Hovedtræk af den danske dagspresses vilkår og virke i perioden 1940-45*, (Universitetsforlaget i Aarhus, 1960). Men se også tobindsværket af Ebbe Munck og Børge Outze (red.), *Danmarks Frihedskamp*, bd. 1-2, (Forlaget Børge Binderup, 1945). Bindenes bidrag var alle skrevet af danske journalister, og fra dansk radio bidrog Christian Winther, der var tilknyttet Pressens Radioavis. I forhold til pressen, og de bestræbelser den danske statsmagt lagde for at styre og censurere pressens indhold i lyset af truslen fra Tyskland, skal dette værk nævnes: Rasmus Kreth, *Pilestræde under pres. De Berlingske Blade, 1933-1945*, (København: Berlingske Tidende og Gyldendal, 1998).
17. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.59-60.
18. Ernst Christiansen, *40 år. Radio og TV. Danmarks Radio, 1926-1965*, (Gyldendal, 1965), s.38-40
19. Ernst Christiansen, Knud Rée og J. Rosenkjær (red.), *Statsradiofonien 1925-1950*, (Gyldendal, 1950), s.180
20. Ibid. Et mere desperat træk fra tyskernes side var tilbuddet til F.E. Jensen i oktober, om hemmelig indmeldelse i det danske nazistparti (DNSAP), idet dette parti ifølge den tyske radioattaché angiveligt var tæt på at tage magten i Danmark, og derefter var det påkrævet at direktørstillingen var besat af et DNSAP-medlem. F.E. Jensen takkede nej; Ernst Christianen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.110-112
21. Ernst Christianen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.88-92; J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.38-58

22. Ib Poulsen, *Radiomontagen og dens rødder. Et studie i den danske radiomontage med vægt på dens radiofoniske genreforudsætninger*, (Forlaget Samfundslitteratur, 2006), s.329-331.
23. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.43-48
24. Aksel Dahlerup, *Radio-Eventyr*, (Lohses Forlag, 1968), s.199; Ernst Christianen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.97
25. Ib Poulsen, *Radiomontagen og dens rødder*, (Forlaget Samfundslitteratur, 2006), s.337. Det angive "p" viser, at der var pauser i op til et sekund i den interviewedes svar.
26. Ib Poulsen, *Radiomontagen og dens rødder*, (2006), s.337-339. Ifølge Aksel Dahlerups erindringer blev Tyskland miskrediteret i en sådan grad, at den daværende radioattaché dr. Haverbeck blev skiftet ud med Ernst Lohmann; se Aksel Dahlerup, *Radio-Eventyr*, (Lohses Forlag, 1968), s.204-207
27. Ib Poulsen, *Radiomontagen og dens rødder*, (Forlaget Samfundslitteratur, 2006), s.339.
28. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.169-186
29. Ernst Christiansen, *40 år. Radio og TV. Danmarks Radio, 1926-1965*, (Gyldendal, 1965), s.50-52.
30. Ernst Christianen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.110-111.
31. Peder Nørgaard, "Fra agitationens overdrev til praktisk samarbejde", s.25 i Ludvig Rasmussen (red.), *Landsforeningen Kristelig Lytterforening 1926-1951. Et jubileumsskrift*, (Landsforeningens eget forlag, 1951).
32. Ernst Christiansen, "De 25 år" s.58, i *25 års virke for en folkets radio. Arbejdernes Radioforbund 1926-1951*, (Fremads Forlag, 1951).
33. Peder Nørgaard, "Fra agitationens overdrev til praktisk samarbejde", s.26-27 i Ludvig Rasmussen (red.), *Landsforeningen Kristelig Lytterforening 1926-1951. Et jubileumsskrift*, (Landsforeningens eget forlag, 1951).
34. Danmarks Radio (DR), Radiostøjtjenesten, rapporter, "Besættelsestiden 1927-1974 mm.", pk.6, Rigsarkivet
35. Ernst Christiansen, Knud Rée og J. Rosenkjær (red.), *Statsradiofonien 1925-1950*, (Gyldendal, 1950), s.273-274; Ernst Christianen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.185-186 og Niels Grunnet "Den danske radio", s.581 i Vilhelm La Cour (red.), *Danmark under besættelsen*, (Westermann, 1946), bd.1.
36. Ernst Christiansen, Knud Rée og J. Rosenkjær (red.), *Statsradiofonien 1925-1950*, (Gyldendal, 1950), s.278-280; H. Kirchhoff, *Samarbejde og modstand under besættelsen. En Politisk historie*, (Odense Universitetsforlag, 2002), s. 11-12.
37. Ernst Christianen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.191
38. Aksel Dahlerup, *Radio-Eventyr*, (Lohses Forlag, 1968), s.160.
39. Ib Poulsen, *Radiomontagen og dens rødder*, (Forlaget Samfundslitteratur, 2006), s.342-343.
40. Svend Carstensen, *Syv Aar i Søgelyset*, (Steen Hasselbalchs Forlag, 1945), s.271
41. C. Bryld og A. Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997*, (Roskilde Universitetsforlag, 1998), s.69-70.
42. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.250-252
43. Ernst Christianen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.188-189.
44. Danmarks Radio (DR), Radiodirektøren, Programdirektørens sager (1959-1984),

- “Speakertjenesten 1943-1974 mm.”, pakke 15, Rigsarkivet. Det fremgår således, at Peer Guldblandsen tidligt under besættelsen havde skrevet nogle anti-nazistiske viser.
44. Kilden er refereret fra og findes i sin fulde længde i Ernst Christianen og Peder Nørsgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.200.
45. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.253-255.
46. Ibid., C. Bryld og A. Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997*, (Roskilde Universitetsforlag, 1998), s.78-79.
47. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.255-256
48. Ibid. Vores viden om besættelsens såkaldte “folkestemning” belyses dog i Palle Roslyng-Jensen, *Danskerne og besættelsen. Holdninger og meninger 1939-1945*, (Gads forlag, 2007).
49. Svend Carstensen, *Syv Aar i Søgelyset*, (Steen Hasselbalchs Forlag, 1945), s.272-274. I Norge havde besættelsesmagten netop konfiskeret nordmændenes radioapparater.
50. Svend Carstensen, *Syv Aar i Søgelyset*, (Steen Hasselbalchs Forlag, 1945), s.274. Carstensen havde forladt sin stilling som redaktør af Pressens Radioavis i efteråret 1944, og vendte således – trods opfordringen fra Frihedsrådet – ikke tilbage før efter befrielsen.
51. Peder Nørsgaard, taler vedr. radiofoniforhold (1927-1971, pakke 21-23, Rigsarkivet.
52. Ernst Christiansen, *40 år. Radio og TV. Danmarks Radio, 1926-1965*, (Gyldendal, 1965), s.52-53.
53. Ernst Christiansen, *40 år. Radio og TV. Danmarks Radio, 1926-1965*, (Gyldendal, 1965), s.53-54. Ifølge jubilæumsudgivelsen var én af de udsendelser fra London, der hørtes med stor interesse den, hvor en mand, der præsenterede sig som “en ven af Danmark” medvirkede. Det var den britiske diplomat Rodney Gallop, der indtil tysk udvisning havde været legationsråd i København. Ibid.
54. Peder Nørsgaard, radiorådsformand, 1954-1967. Embedspapirer. Pakke 21-23, Rigsarkivet. En del af disse papirer har givetvis været anvendt som de talepapirer, Peder Nørsgaard brugte i lytterforeningen Arbejdernes Radioforbund, den forening han var formand for indtil han overtog posten som Radiorådsformand efter Julius Bomholt i 1950.
55. Danmarks Radio (DR), Radiostøjtjenesten, “Besættelsestiden 1927-1974 mm.”, pk.6, Rigsarkivet
56. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.270-271
57. Niels Grunnet “Den danske radio”, s.582-583 i Vilhelm La Cour (red.), *Danmark under besættelsen*, (Westermann, 1946), bd.1.
58. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.278-279
59. Ernst Christiansen, “De 25 år” s.66-67, i *25 års virke for en folkets radio. Arbejdernes Radioforbund 1926-1951*, (Fremads Forlag, 1951). Det har ikke været muligt at efterprøve det anførte antal medlemmer.
60. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.281-286
61. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.288
62. Ernst Christianen og Peder Nørsgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.211-212. Nogle af de medvirkende fik tilsendt trusselsbreve, mens andre modtog miniature-ligkister, se J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.294-295.
63. Ernst Christiansen, Knud Rée og J. Rosenkjær (red.), *Statsradiofonien 1925-1950*,

(Gyldendal, 1950), s.291-292; Ernst Christianen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.213-214.

64. Ibid.

65. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.298-299; Ernst Christiansen, Knud Rée og J. Rosenkjær (red.), *Statsradiofonien 1925-1950*, (Gyldendal, 1950), s.292; Ernst Christianen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med Radioen under Krigen*, (Forlaget Fremad, 1945), s.216.

66. Ernst Christiansen, Knud Rée og J. Rosenkjær (red.), *Statsradiofonien 1925-1950*, (Gyldendal, 1950), s.292-293

67. Ernst Christiansen, Knud Rée og J. Rosenkjær (red.), *Statsradiofonien 1925-1950*, (Gyldendal, 1950), s.294

68. Ibid.

69. J. Boisen Schmidt, *F.E. Jensen og Danmarks Radio under Besættelsen*, (Fremad, 1965), s.306-307

70. Det er ifølge Kirchhoff karakteristisk for myterne om besættelsestiden, at de "manipulerer med kronologien så det passer i deres kram", H. Kirchhoff, *Samarbejde og modstand under besættelsen. En Politisk historie*, (Odense Universitetsforlag, 2002), s. 12-13.

71. C. Bryld og A. Warring, *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997*, (Roskilde Universitetsforlag, 1998), s.88-90.

Abstract

Josef Batikha: 'The Swastika over the Radio': The Danish State Radio during the German Occupation, 1940-45, *Arbejderhistorie*, 1, 2023, pp. 36-67.

This media history article seeks to investigate the events that transpired with the Danish State Radio during 1940-1945, the years of German occupation. After 9 April 1940, the radio was no longer only in the hands of Danish radio officials as it was constrained to comply with the Danish government's policy of cooperation with the Germans. The article examines how the state radio actively contributed to the creation of post-war supporting narratives about itself. In several works, anniversary publications, and chronicles after 1945, the radio described its own role during the occupation. These publications, which are the empirical starting point of the article, were formulated by actors who had themselves borne a great deal of responsibility for the policy of negotiation with the Germans. The article concludes that the Danish State Radio wrote itself into a consensus narrative, in which the radio maintained a national and democratic defense against the Germans throughout the occupation. Through these narratives, the Danish Radio was able to claim a larger social role in the post-war period.

Josef Batikha, cand.mag,
ekstern lektor, Roskilde Universitet (RUC),